

ІННОВАЦІЙНА НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ В ОСВІТІ У КОНТЕКСТІ ГУМАНІТАРНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Володимир Мокляк

АВТОНОМІЯ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ СУСПІЛЬСТВА

Суспільство XXI ст. називають інформаційним. Динаміка життя сучасної людини, різнопланова діяльність особистості в умовах зростаючих вимог до компетентності фахівця, глобалізація культурних, економічних, освітніх процесів зумовлюють необхідність переорієнтації діяльності вищих навчальних закладів у відповідності до запитів, викликів та потреб соціуму. Зміна парадигми діяльності та функціонування вишів, зокрема університетів, неможлива без вивчення минулого, історичного аналізу їх позитивного досвіду.

Серед напрямів розробленості проблеми автономії університетів України XIX – початку XX століття виокремлюємо: 1) *історико-педагогічний* (А. Аврус, А. Андреев, Д. Багалій, А. Бойко, І. Важинський, І. Верба, М. Владимирський-Буданов, Ю. Галкін, О. Глузман, М. Грушевський, Н. Дем'яненко, В. Дорошенко, Л. Зеленська, А. Іванов, В. Іконніков, В. Кінельов, В. Колесников, Д. Коржов, Ю. Круглов, Л. Курило, Н. Левицька, В. Лейкіна-Свірська, С. Мельгунов, А. Мінаков, М. Новиков, Є. Олесейук, А. Павко, Т. Перфілова, Ф. Петров, М. Поляков, С. Посохов, О. Радул, В. Разумовський, В. Савчук, С. Сірополко, В. Татіщев, В. Хотєєнков, С. Черняк, В. Яблонський, Н. Яковкіна та ін.); 2) *філософсько-педагогічний* (Н. Бабалик, В. Бакіров, Р. Барнетт, В. Белокуров, М. Бунге, Я. Ганіткевич, В. Добреньков, Ю. Ісаєва, Т. Жишко, М. Зубрицька, К. Кавелін, С. Ківалов, С. Клепко, Н. Корнієнко, М. Костомаров, Н. Ладижець, В. Нечаєв, В. Нікольський, Я. Пелікан, М. Пирогов, Б. Пунько, З. Рибчинська, Б. Рідінгс, О. Саввіна, В. Садовничий, В. Сушко, К. Тимірязєв, Х. Тхагапсоев, О. Фролова, Є. Шикін та ін.); 3) *управлінсько-педагогічний* (Л. Антошкіна, Л. Белова, М. Баран, Г. Ващенко, Р. Вернидуб, Л. Вікторова, Т. Габрієлова, Л. Герасіна, О. Дубасенюк, М. Дудка, І. Жовта, В. Іваненко, Д. Іванов, С. Квіт, В. Кондратов, М. Ларіонова, Д. Мехонцева, Т. Москвіна, А. Рапопорт, С. Рождественський, О. Сакало, Н. Сидорчук, С. Уваров, П. Ферлюдін, Ю. Фірсова, О. Чемерис, В. Штоколова, Н. Якса та ін.); 4) *змістово-педагогічний* (Ж. Анікіна, Р. Видрін, А. Воронов, Б. Зайцев, М. Лавровський, А. Лебедєв, І. Лукша, П. Мілюков, М. Носалевич, М. Разаг, М. Семчишин, М. Сухомлинов, Г. Шнедельбах та ін.); 5) *регульовально-правовий* (Е. Писарева, Л. Клименко, В. Томсінов, О. Хоменко та ін.); 6) *освітньо-кваліметричний* (Б. Клименко, Л. Одерій, М. Степко, Л. Тovaжнjanський та ін.) та ін. [7].

Дослідженнями встановлено, що саме *автономія* як провідний принцип діяльності університету та *академічні свободи* як сутнісна характеристика автономії

зумовлюють ефективність вищої освіти, якість підготовки випускника та високий рівень відповідальності вищого навчального закладу перед суспільством [6].

Перші університети з'явилися у XII–XIII ст. в Італії, Іспанії, Франції, Англії. Упродовж розвитку університетів по-різному формувалися їх відносини з державою, і на початок XIX століття сформувалися три типи університетів зі своєю специфікою співвідношення “держава – університет” [5, с. 28]:

I. Оксфордський і Кембриджський (пізніше також Гарвардський та Стенфордський) – університети, які зберегли *автономію й академічні свободи* як своє головне надбання.

II. Французькі університети, де заперечувалася не тільки *академічна свобода*, а й інші *свободи* науково-педагогічних працівників.

III. Німецькі університети – перебували під повним управлінням держави до 1810 р., коли було утворено Берлінський університет і сформульована В. фон Гумбольдтом відома ідея *академічної свободи* як базового принципу класичного університету [5, с. 29].

Ще з XII ст. університети мали чотири сутнісні привілеї, які визначали їх *автономію та академічні свободи*: 1) виключне право присвоювати наукові ступені і вчені звання; 2) надавати освітні послуги у межах християнського світу; 3) мати автономію в юрисдикції; 4) право на страйк і незалежність від громади міста, де географічно розташовувався заклад [4, с. 7].

На думку сучасних дослідників, з моменту виникнення університетів “ідея *автономії (или самоуправлення)* являлась и до сих пор является ключевой компонентой идеологии этих высших учебных заведений. Более того, *принцип автономии* сыграл значительную роль и в становлении университетов и формировании самой Идеи Университета” [12, с. 339].

Університети на території України з'явилися в XIX ст. Статути були основними нормативними документами, які регламентували їх діяльність. “Обозрение необходимости широкой поддержки высшего образования из государственных фондов, участия университетов в процессе не только передачи, но и производства знаний при одновременном сохранении значительной степени их *автономии* стало движущей силой развития университетов в тот период” [12, с. 105–106]. 5 листопада 1804 р. Міністерством народної освіти були затверджені статути Московського, Харківського та Казанського університетів, за якими університетам надавалися широка автономія та свобода викладання. Основні права мала рада університету: вона обирала ректора, інспектора державних студентів, професорів, почесних членів, ад'юнктів; призначала учителів у гімназії та училища свого округу; визначала порядок навчального життя університету та всіх закладів, що йому підпорядковувалися; контролювала діяльність господарських закладів, вважалася вищою інстанцією університетського суду; була науковою організацією, де обговорювалися різні наукові питання.

Автономія університетів була обмежена новим статутом 1835 р. Статут діяв трохи більше 10 років, проте за цей час устиг сформуватися певний клас інтелігенції, яка під іменем “людей сорокових років” відіграла велику роль в історії російської просвіти. Гостра дискусія виникла стосовно § 78: обмеження права рад університетів обирати професорів. За новим статутом тепер це право надавалося лише міністру. Усі функції ради університету звелися до трьох основних:

вибори ректора, почесних членів та кореспондентів, викладачів; загальне управління навчальною частиною; присвоєння вчених ступенів.

У прийнятому статуті 1863 р. не були враховано багато пропозицій, він носив у значній мірі компромісний характер, але дві його основні ідеї: зосередження в університетах питань і усунення регламентації, особливо в моральних питаннях, які були внесені статутом 1835 р.

Статут 1863 р. складався з 12 розділів, у яких докладно перелічувалися права університетів у цілому, факультетів, викладацької та студентської корпорацій. Університети одержали досить широку *автономію*, права попечителів були урізані, вони не повинні були втручатися в повсякденне життя університетів. Зате були розширені права Ради, ректора, що обирається Радою на 4 роки з університетських професорів та затверджується імператором, факультетських зборів, був відновлений університетський суд, який обирався Радою з 3 професорів і 3 кандидатів, причому 1 проф. і 1 кандидат обов'язково повинні були бути з юридичного факультету. Університети одержали дуже важливе право затверджувати вчені ступені. Набагато розширилася кількість кафедр і штатних одиниць на 4 факультетах (історико-філологічному, фізико-математичному, юридичному, медичному).

Основна ідея нового статуту 1884 р. – надати університетам статусу державних установ, а всім робітникам – статусу державних чиновників. Звідси призначення й затвердження ректорів, деканів, професорів, зав. кафедрами, доцентів і т. д., а не виборність, як було за старим статутом 1863 р. Так, ректор тепер вибирався міністром з ординарних професорів, що пропонувалися університетом, і призначався імператорським наказом на 4 роки. Декани обиралися попечителем і призначалися наказом міністра. Професорські вакансії заміщалися міністром за власним розсудом, він міг при цьому зовсім не враховувати рекомендації університету. Повну владу над університетом одержував попечитель, тільки через нього здійснювався зв'язок університету з міністерством. Набагато були зменшені функції Ради університету, вона фактично вирішувала тільки навчальні питання.

Українська університетська освіта зазнала багато реформ у ХХ столітті. У 1920 р. університети було ліквідовано, у 1933 р. в СРСР відновлено їх діяльність. Діяльність університетів упродовж радянського часу повністю визначалася документами “згори”, тому, вважаємо, що автономії вишів у той час майже не було.

За часів незалежності України почався бурхливий процес реорганізації системи вищої освіти, поступово окреслюється її європейський вектор. Закон України “Про вищу освіту” регламентує діяльність вищих навчальних закладів на засадах автономії та академічних свобод [3]. Проте постійно в суспільстві спостерігається процес “вирівнювання”: *виклики суспільства* ⇒ *нормативне регулювання вищої освіти* ⇒ *діяльність університетів*. Суперечності в цьому процесі і зумовлюють появу надзвичайно цікавих праць, що стосуються філософського осмислення ідеї та місії університету [1, 2, 8, 9, 10, 11, 14].

Як зазначає Я. Пелікан у книзі “Ідея університету” (побудованої у формі відповіді на працю Дж. Г. Ньюмена “Ідея університету”): “Хоч би якою була ідеологічна орієнтація, університет має бути *вільною та відповідальною громадою*, і там, де цього немає, постійно виникає необхідність нагадувати університету, а також державі, Церкві чи приватним спонсорам, що це має бути саме так” [10, с. 13].

Б. Рідінгс наголошує на тому, що університет – інститут культури [11, с. 7]; причина ж негативного ставлення ЗМІ до університету – “... неопределенность в отношении роли Университета и сущности стандартов, в соответствии с которыми его следует оценивать как институт” [11, с. 9]. Споживачі товарів (освітня послуга – товар для студента) мають таку думку про якість знань: “... Каждый выступает за совершенство. Оно является не просто стандартом внешнего оценивания, но единицей ценности, с помощью которой Университет сам себя описывает и сам себя осознает, что предположительно должно обеспечить ему *интеллектуальную автономию* в современную эпоху” [11, с. 51].

Отже, проблеми вищої освіти, зокрема автономії університетів, завжди були і є в центрі уваги вчених. У кожен епоху змінювалося філософсько-педагогічне підґрунтя ідеї університету у відповідності до викликів суспільства. Освіта сьогодні – це: 1) засіб передачі та засвоєння лише сукупності теоретичного знання; 2) трансляція специфічної інформації професійного спрямування; 3) це лише одна з багатьох сучасних сфер послуг, у даному випадку – послуг з надання знань, 4) засіб адаптації людини до потреб макросередовища, де виникає необхідність самозабезпечення через найману працю; 5) засіб пристосування до соціального середовища через оволодіння культурою, що нагромадило людство, її опанування; 6) чинник стратифікації суспільства, де на підставі особистих здібностей досягається найвища соціальна позиція соціального суб’єкта; 7) один з фундаментальних чинників соціалізації особистості [13]. Дослідники по-різному трактували ідею та місію університету. Проте всі вони були одноставними в думці, що університет повинен бути автономним навчальним закладом з високим рівнем академічних свобод.

Список використаної літератури

1. Габермас Ю. Ідея університету – навчальні процеси / Ю. Габермас // Ідея університету: Антологія / Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька. – Львів : Літопис, 2002. – С. 185–210.
2. Гадамер Г.-Г. Ідея університету – вчора, сьогодні, завтра / Г.-Г. Гадамер // Ідея університету: Антологія / Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька. – Львів : Літопис, 2002. – С. 167–184.
3. Закон України “Про вищу освіту” № 1556-VII від 01.07.2014 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 08.03.2016). – Назва з екрана.
4. Крисоватий А. Автономія університету: коди поступу / А. Крисоватий // Психологія і суспільство. – 2014. – № 3. – С. 6–10.
5. Линовицька О. Академічні свободи та університетська автономія / О. Линовицька // Вища освіта України. – 2011. – № 3. – С. 27–31.
6. Мокляк В. М. Академічні свободи – індикатор якості вищої освіти / В. М. Мокляк // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Педагогічні науки. – Луганськ : Видавництво ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2016. – № 3 (300). – Ч. II. – С. 323–328.
7. Мокляк В. М. Аналіз автономії університетів України в літературних джерелах XIX – XXI ст. / В. М. Мокляк // Зб. наук. праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. – Серія “Педагогічні науки”. – Випуск 65. – Полтава, 2016. – С. 95–101.
8. Ньюмен Дж. Г. Ідея університету / Дж. Г. Ньюмен. – Минск : БГУ, 2006. – 208 с.

9. Ортега-и-Гассет Х. Миссия университета / Х. Ортега-и-Гассет. – Минск : БГУ, 2005. – 104 с.
10. Пелікан Я. Ідея Університету. Переосмислення / Я. Пелікан. – Пер. з англ. – К. : Дух і літера, 2009. – 360 с.
11. Ридингс Б. Университет в руинах / Б. Ридингс. – М. : Издательский дом Государственного университета – Высшей школы экономики, 2010. – 304 с.
12. Садовничий В. А. Университетское образование: приглашение к размышлению / В. А. Садовничий, В. В. Белокуров, В. Г. Сушко, Е. В. Шикин. – М. : Издательство Московского университета, 1995. – 352 с.
13. Целік Т. В. Вища освіта і сучасність: стратегії, моделі, виклики [Електронний ресурс] / Т. В. Целік. – Режим доступу : <http://ea.donntu.org:8080/jspui/bitstream/123456789/1822/1/Вища%20освіта%20і%20сучасність%3a%20стратегії%2c%20моделі%2c%20виклики.pdf> (дата звернення 18.04.2017). – Назва з екрана.
14. Ясперс К. Ідея университета / К. Ясперс. – Минск : БГУ, 2006. – 159 с.

Леся Петренко

ПРИНЦИПИ І МЕТОДИ НАВЧАННЯ ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ ОСВІТИ ЗА СПАДЩИНОЮ Г. ВАЩЕНКА

Публічний діалог в освітянських колах щодо стратегії реформ в освіті України свідчить про назрілу потребу зміни структури школи при умові збереження всього найкращого, що в ній є. Сучасні школярі повинні набути уміння застосовувати науковий метод, спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати результати. Розв'язання цих завдань вимагає історико-педагогічних досліджень спадщини педагогів минулого, що допоможе знайти витoki провідних наукових ідей сучасності і забезпечить їх ефективно використання.

Серед відомих українських учених, талановитих педагогів, громадських діячів першої половини ХХ століття вагоме місце займає педагогічна спадщина Григорія Ващенко (1878-1967). Постать видатного українського вченого-педагога приваблює сміливим оригінальним поглядом на розвиток освіти, навчання дітей, власним розумінням шляхів реформування національної освіти в незалежній Україні. Розроблені ним положення щодо принципів, форм, методів навчання є основою для глибокого наукового аналізу і вирішення проблем освітньої реформи в Україні у ХХІ столітті.

Метою даної статті є дослідження поглядів Г. Ващенко щодо вибору принципів і методів навчання та обґрунтування їх доцільності на тлі вимог сучасної школи.

Дослідженню питань освіти і навчання української молоді у педагогічній спадщині Г. Ващенко присвятили свої праці А. Бойко, Г. Бугайцева, В. Герасименко, О. Гук, В. Довбня, А. Марушкевич. Вивчення спадщини великого українського вченого, пов'язане з проблемою розвитку теорії навчання і виховання молоді потребує подальшого дослідження, що й зумовило наш вибір.